

Dođru bilgi doğru kaynaktan alınır...

MUSUL ATABEGLİĞİ
(Zengilerin Son Devri ve Lü'lü' Ailesi)
607-660/1211-1262

Yrd. Doç. Dr. Adnan Eskikurt

ÇAMLICA

İstanbul 2014

*Tarih ilmini sevdiren ve araştırmacı ruhu aşılayan
merhum hocam Prof. Dr. Coşkun Alptekin'e ithafen...*

Yazar Hakkında

Dr. Adnan Eskikurt, Darüřsafaka Lisesi'nden mezun olduktan sonra, Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Tarih Öğretmenliği Bölümü'nde lisans eğitimi aldı (1992). Aynı üniversitenin Türkiyât Araştırmaları Enstitüsü'nde yüksek lisans (1995) ve Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde doktora programlarını (2003) tamamladı. Marmara Üniversitesi'nde araştırma görevlisi olarak vazifeli bulunduğu devri (1999-2003) takiben, İstanbul Beykent Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak tarih derslerine girdi (2005-2008). Halen İstanbul Medeniyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde vazifeli olan Dr. Eskikurt, coğrafi potansiyelin insan hayatı için sunduğu imkânları nazarı dikkate alarak, XI. asırdan itibaren Anadolu yarımadası ve yakın çevresinde yaşamlarını sürdüren Türk topluluklarını müzakere eden çalışmalar yapmaktadır.

İÇİNDEKİLER

İçindekiler	5
Önsöz	9
Kısaltmalar	11
Kaynaklar	13
Giriş	29

BİRİNCİ BÖLÜM

MUSUL ATABEG DEVLETİ HÂKİMİYET SAHASI ÖZELLİKLERİ

1- Fizikî Özellikler	34
2- Beşerî ve İktisâdî Özellikler	36
a) Nüfus Özellikleri ve Türkler	37
b) Üretim İmkânları ve İktisâdî Gelişmişlik	41
3- İctimâi-Siyâsi Meseleler ve Coğrafi İmkanların Rolü	46

İKİNCİ BÖLÜM

MUSUL ATABEG DEVLETİ'NİN KURULUŞU VE GENİŞLEMESİ

1- İmâdeddin Zengî Dönemi	51
2- Nüreddin ve Seyfeddin'in Halep-Musul Dayanışması	53
3- el-Cezîre'de Eyyübî Otoritesinin Kabulü ve Musul	57
4- I. Nüreddin Arslanşah'ın Müstakil İktidarı	58

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MUSUL HAKİMİ SON ZENGİLER VE NÂİP BEDREDDİN LÜ'LÜ

1- Bedreddin Lü'lü'nün Nâipliğe Tayini	64
2- II. İzzeddin Mesud ve II. Nüreddin Arslanşah Dönemleri	65
a) III. İmâdeddin Zengi'nin Birinci İsyanı	67
b) Akr Kalesi Savaşı ve 616/1219 Barışı	70
3- Nâsıreddin Mahmud Dönemi	71
a) III. İmâdeddin Zengi'nin İkinci İsyanı	72
b) Bedreddin Lü'lü' ve Melik Eşref'in İsyana Müdahalesi	75
c) Bedreddin Lü'lü'nün Şûş Kalesi'ni Zaptı	82
d) 1. Eyyûbî İç Savaşı ve Kökbörü'nün 1. Musul Kuşatması	83
e) Bedreddin Lü'lü'nün İmâdiye ve Herûr Kalelerini Zaptı	85
f) Harezşah Celâleddin'in Irak Seferi ve Musul'un Tavrı	88
g) 2. Eyyûbî İç Savaşı ve Kökbörü'nün 2. Musul Kuşatması	91

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MUSUL ATABEGLİĞİ'NDE LÜ'LÜ' AİLESİ İKTİDARI VE MOĞOL İŞGALİ

A. Melik Rahim Bedreddin Lü'lü' Devri (630-657/1233-1259)	93
1- Bedreddin Lü'lü'nün Hâkimiyeti Ele Geçirmesi	93
2- Lü'lü'nün İktidârını Güçlendirme ve Yayma Girişimleri	95
3- el-Cezîre'ye Yönelik İlk Moğol Akınları ve Lü'lü'nün Tavrı	104
4- Bedreddin Lü'lü'nün Moğol Hâkimiyetini Tanınması	108
5- Hülâgü'nün Batı Seferi'nde Bedreddin Lü'lü'nün Rolü	115
a) Bağdat'ın İşgali ve Halife'nin Öldürülmesi	116
b) el-Cezîre'nin İşgali, Moğollara Yardımı ve Ölümü	119
6- Bedreddin Lü'lü'nün Şahsiyeti, Siyâsî ve İdârî Anlayışı	121
7- Bedreddin Lü'lü'nün İmâr Faaliyetleri	124

B. Melik Sâlih Rûkneddin İsmail Devri (657-660/1259-1262) ..	126
1- İktidârî Başlangıcındaki Siyâsî Durum ve Aynicâlût Savaşı	126
2- Memlûk Zaferi Sonrası Moğollarla Mûnasebetleri	129
a) Moğollara İsyânı ve Mısır'a İlticası	129
b) Moğolların Musul'u İşgali	133
3- Lü'lü' Ailesi Mensuplarının Âkıbeti	139
SONUÇ	141
BİBLİYOGRAFYA	145
DİZİN	153
EK.	
1- Lü'lü' Atabeg Ailesi Şeceresi	167
2- Musul Atabeg Devleti'nin XII-XIII. Yüzyıllardaki Hakimiyet Sahası Yerleşim Haritası	168
3- Fotoğraflar	170

ÖNSÖZ

Büyük Selçuklu Devleti'nin çöküş döneminde vazifeli oldukları yerlerde siyâsî ve askerî idâreye hâkim olan atabeglerin birçoğu tamamen müstakil bir hüviyet kazandılar. Bu durum, umûmîyetle yanlarında bulunan ve Atabeg sıfatı ile devlet işlerinde yetişmesi ve tecrübe kazanmasından mes'ul buldukları Selçuklu şehzâdelerini bir şekilde ortadan kaldırıp iktidâra yükselmeleri ile gerçekleşiyordu. Bu devirde kurulan atabeg devletlerinden biri olan “Zengîler” (1127-1233), yerli ve yabancı birçok araştırmaya konu olmuş oldukça önemli bir hanedandır.

Zengîlerin yerini alıp Moğollar'ın 660 (1262) yılında Musul'u işgaline kadar Atabeg ünvanıyla hüküm süren Lü'lü' ailesi hakkında ise, ülkemizde detaylı bir çalışma bulunmamaktadır. Ayrıca, Douglas Patton'un *A History of the Atabegs of Mosul and Their Relations with the Ulema* adlı çalışması ile *Bedr al-Din Lu'lu' and the Establishment of A Mamluk Government in Mosul* adlı makalesi haricinde, inceleme fırsatı bulduğumuz yabancı araştırmaların pek çoğunda da konu ile ilgili verilen bilgiler ya çok kısa, ya da Sanat Tarihi ağırlıklı idi.

Bu hususları dikkate alarak, Musul Atabeg Devleti'nde Zengîlerin son devri ve Lü'lü' ailesi iktidarı sırasında yaşanan siyâsî hadiseleri mümkün merteye birinci elden kaynaklara

dayanarak ve hakim olunan sahanın fizikî ve beşerî özelliklerine yer vererek aydınlatmaya çalıştım. Çalışmanın fikir babası ve tez çalışmasına başladığımız merhum hocam Prof. Dr. Coşkun Alptekin'i araştırma safhasındaki yardımları nedeniyle rahmet ve şükran duygularıyla anarken, sonraki merhalede tez danışmanlığımı üstlenip yardımlarını esirgemeyen ve yol gösteren hocam Prof. Dr. Abdülkerim Özaydın'a da teşekkürlerimi arz ederim.

Sağladıkları imkânlarla ilmî faaliyetlere zemin hazırlayan ve destekleyen; İSAM, IRCICA, TTK. ve İst. Üniv. Edebiyat Fakültesi Merkez Kütüphanesi gibi kuruluşlara teşekkür ederim. Ayrıca, IRCICA çalışanı merhume Süreyya Subaşı'yı ve 1995 yılında bilgisayar kullanımı konusunda yardımlarını esirgemeyen merhum sistem analist Sezai Yılmaz beyi rahmetle yâd ediyorum.

Yrd. Doç. Dr. Adnan Eskikurt

KISALTMALAR

age	Adı geçen eser
agm	Adı geçen makale
a.mlf	Aynı müellif
Ar.	Arapça
a.y.	Aynı yer
b.	İbn
bkz.	Bakınız
BIAFO	Bulletin de L'Institut Français d'Archéologie Orientale (Cairo-Paris), 1902-
BSOAS	Bulletin of the School of Oriental & African Studies, (London), 1917-
CHIr.	The Cambridge History of Iran (London), 1968-1986
DGBİT	Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi (İstanbul)
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul)
ed.	Editör, yayına hazırlayan
EI ²	The Encyclopaedia of İslam, ikinci baskı (Leiden) 1954-
hak.	Hakkında
haz	Hazırlayan
HME	Historians of the Middle East
İA	İslâm Ansiklopedisi (İstanbul), 1940-1988, I-XIII
İng	İngilizce
JA	Journal Asiatique (Paris), 1822-
JRAS	Journal of Royal Asiatic Society (London), 1833-
Ktp	Kütüphane, kütüphanesi
md.	Madde
nşr.	Nesreden
REI	Revue des Etudes Islamiques (Paris), 1927
St.I	Studia Islamica (Paris), 1953-
TDTD	Türk Dünyası Tarih Dergisi (Türk Dünyası Araştırmaları, İstanbul)
TM	Türkiyat Mecmuası (İst. Üniv. Edebiyat Fakültesi), 1925-
trc.	Tercüme, tercüme eden
ts.	Tarihsiz
TTK	Türk Tarih Kurumu
Vol.	Cilt (volume)
WZKM	Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlande (Wien), 1887-
Yayn.	Yayınevi, yayınları